

Акылбекова Г.Ш.

магистр, изденүүчү

Ош мамлекеттик педагогикалык университети

Ош ш.

gulnara.shadymanovna@internet

"ӨЛҮМ" ЖАНА "ӨМҮР" КОНЦЕПТЕРИНИН КЫРГЫЗ ЛИНГВОМАДАНИЯТЫНЫН ПРОВЕРБИАЛДЫК ТАЛААСЫНДАГЫ ОРДУ

Аннотация. Бул макалада кыргыз лингвомаданиятынын контекстинде "өлүм" жана "өмүр" концепттеринин провербиалдык талаадагы орду изилденет. Кыргыз элинин философиялык дүйнөтаанымы макал-лакаптар аркылуу чагылдырылган, аларда өмүр жана өлүм түшүнүктөрү турмуштун негизги циклдери билдирет. Кыргыз тилиндеги макал-лакаптар кыргыздардын өмүргө жана өлүмгө карата ишенимдерин, жүрүм-турум нормаларын, маданий жана социалдык баалуулуктарын чагылдырат. Изилдөөнүн максаты — "өмүр" жана "өлүм" түшүнүктөрүнүн макалдар аркылуу кандайча чагылдырылганын түшүндүрүү жана бул түшүнүктөрдүн кыргыздардын лингвомаданий дөөлөттөрүндө ээлеген ордун талдоо. Изилдөөнүн милдеттери — кыргыз тилиндеги макалдар аркылуу "өлүм" жана "өмүр" концепттеринин маанисин ачуу, бул макалдардын лингвокогнитивдик жана лингвомаданий аспектерин талдоо. Изилдөөнүн актуалдуулугу өмүр жана өлүм сыяктуу универсалдуу түшүнүктөрдүн кыргыз маданиятында кандайча уникалдуу лингвистикалык көрүнүшгөр менен берилгенин аныктоо менен шартталат. Макалада өмүр жана өлүмгө байланышкан 10 макал-лакап лингвокогнитивдик жана лингвомаданий ыкмалар менен талданат.

Негизги сөздөр: Өлүм, өмүр, концепт, кыргыз лингвомаданияты, макал-лакаптар, провербиалдык талаа, фразеология, когнитивдик лингвистика, этнолингвистика.

Акылбекова Г.Ш.

магистр, соискатель

Ошский государственный педагогический университет

г. Ош

gulnara.shadymanovna@internet.ru

РОЛЬ КОНЦЕПТОВ "СМЕРТЬ" И "ЖИЗНЬ" В ПРОВЕРБАЛЬНОМ ПОЛЕ КЫРГЫЗСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЫ

Аннотация. В данной статье рассматривается значение понятий «смерть» и «жизнь» в пословичном поле кыргызской лингвокультуры. Философские взгляды кыргызского народа иллюстрируются через пословицы, в которых жизнь и смерть представлены как основные жизненные циклы. Эти пословицы и поговорки отражают представления людей о жизни и смерти, а также их нормы поведения и культурные ценности. Основная цель исследования заключается в выяснении того, как концепты «жизнь» и «смерть» находят свое выражение в пословицах, и в анализе их роли в лингвистических и культурных рамках кыргызского

общества. Задачи исследования включают в себя раскрытие значений понятий «смерть» и «жизнь», представленных в кыргызских пословицах, а также изучение лингвистических и когнитивных аспектов этих выражений. Актуальность работы подчеркивается уникальными языковыми явлениями, с помощью которых в кыргызской культуре артикулируются такие универсальные понятия, как жизнь и смерть. В статье представляется анализ десяти пословиц, связанных с жизнью и смертью, с применением лингвокогнитивных и лингвокультурологических методик.

Ключевые слова: смерть, жизнь, концепт, кыргызская лингвокультура, пословицы, пословичное поле, фразеология, когнитивная лингвистика, этнолингвистика.

Akyzbekova G.Sh.

Degree of master, candidate for a degree
Osh state pedagogical university
Osh c.

gulnara.shadymanovna@internet

THE ROLE OF THE CONCEPTS "DEATH" AND "LIFE" IN THE PROVERBIAL FIELD OF KYRGYZ LINGUISTIC CULTURE

Annotation. This article explores the significance of the concepts "death" and "life" within the proverbial field of Kyrgyz linguistic culture. The philosophical perspectives of the Kyrgyz people are illustrated through proverbs that depict life and death as fundamental life cycles. These proverbs and sayings encapsulate the people's beliefs regarding life and death, as well as their behavioral norms and cultural values. The study aims to elucidate how the concepts of "life" and "death" are manifested in proverbs, and to analyze their roles within the linguistic and cultural frameworks of the Kyrgyz community. The research objectives include uncovering the meanings of the concepts of "death" and "life" as expressed in Kyrgyz proverbs, alongside an examination of the linguistic and cognitive dimensions of these expressions. The relevance of this research is underscored by the unique linguistic phenomena through which universal concepts like life and death are articulated in Kyrgyz culture. The article evaluates ten proverbs related to life and death using both linguocognitive and linguocultural methodologies.

Keywords: death, life, concept, Kyrgyz linguistic culture, proverbs, proverbial field, phraseology, cognitive linguistics, ethno-linguistics.

Киришүү

Жашоо жана өлүм — бул адамдын экзистенциалдык маселелеринин негизги темалары. Бул философиялык маселелер тууралуу көптөгөн ойчулдар жана жазуучулар ойлорун калтырып, дүйнө жүзү боюнча көптөгөн ар түрдүү көз караштарды көрсөтүшкөн. Анын ичинде, жашоонун мааниси жана өлүмгө карата мамиле адамзаттын негизги суроолорунун бири болуп келет. Көптөгөн улуу философтор жана жазуучулар өлүмдү жана жашоону ар башкача түшүнүп, ушул темалар боюнча өздөрүнүн терең ойлорун билдиришкен.

- *Өлүмдүн жашоо менен байланышы*

Өлүм жашоонун бөлүгү, ал анын соңку чекити. Бирок, көпчүлүк адамдар үчүн өлүм - бул коркуу жана белгисиздик. Бирок, бул учурда башка философтор өлүмдү жашоону

түшүнүү үчүн, анын чеги катары карашат. Мисалы, Козьма Прутков: "Өлүм жашоонун артында болгон себеби, ага даярданып алганга ыңгайлуу", - деп айткан. Ал өлүмдүн бар экенин жана анын жашоого даярдыкты талап кылганын белгилейт. Люк де Клапье Вовенарг болсо: "Өлүм жөнүндө ой бизди адашууга алып барат, анткени ал жашоо тууралуу унуттурат", - деп өлүм жөнүндө ойлоо жашоону унуттурат жана аны жоготууга алып келиши мүмкүн деп эсептеген.

- *Жашоонун мазмуну*

Жашоо — бул өтүп кеткен убакыт, өтмүш менен келечек арасындагы байланышты түшүнүү. Айзек Азимов "Жашоо бул саякат, бирок тынсызданбай эле койгула, аягында токтоочу жай табылат", деп жашоонун маанисин саякат катары караган. Жашоонун негизги максаты — аны туура жашап, үзгүлтүксүз өсүү, өзүңдү түшүнүү жана анын жыргалынан ырахат алуу. Гераклит болсо, жашоону өлүмгө чейин өтүп жаткан процесс катары карайт: "Жашоонун аты эле жашоо, а чындыгында ал өлүм".

- *Жашоо жана өлүмдүн философиясы*

Өлүмгө карата ар кандай көз караштар бар. Сэмюэл Джонсон өлүмдү чындап түшүнүү керек экенин айтып, "Адамдын кандай өлгөнү эмес, а анын кандай жашаганы маанилүү", — деп билдирди. Жашоо өзүнөн-өзү бааланат, жана өлүмдүн убактысын ойлоого караганда, аны кандай жашаганыбыз маанилүү. Өлүмдү даярдык катары кабыл алуу да мүмкүн, бирок жашоого толугу менен көңүл бөлүү керек.

Леонардо да Винчи дагы бир жолу адамдын жашоосун ошол учурдагы күндүн жыргалынан көрүп, "Күндү жакшы өткөрсөң уйкуң тынч болгон сыяктуу эле, пайдалуу өмүр сүрсөң өлүмүң тынч болот" деген.

- *Жашоонун артындагы өлүм*

Кээде өлүм жөнүндө ой жүгүртүү, жашоонун маңызын жана аны туура жашоо керектигин түшүнүүгө жардам берет. Роберт Хайнлайн өлүмдү жашоонун бөлүгү катары кабыл алып, анын бар экенин түшүнүүгө чакырат: "Жашоонун эң кызык тамашасы ушул, андан эч ким тирүү кутула албайт". Өлүмгө каршы туруу жана аны кабыл алуу, адамдын жашоо калыбын жана жашоого болгон мамилесин түптөн-түп өзгөртө алат.

- *Жашоо жана өлүм: мааниси*

Бул ойлор бизге бир бүтүн жашоону, аны менен байланышкан бардык кыйынчылыктарды жана чектөөлөрдү баалоону үйрөтөт. Өлүм — бул жашоонун бөлүгү жана жашоонун бир жагы болгондуктан, аны ачык жана чечкиндүү кабыл алуу адамды тирүү жана жашоого маани берүүгө үндөйт. Өлүм бар, бирок ал жашоонун маанисин түшүнүү жана аны башкаруу үчүн бир чоң мүмкүнчүлүк.

Фридрих Ницше да жашоонун артында өлүм бар экенин, бирок бул жашоонун өзүнүн күчүн жана баалуулугун түшүнүүгө жардам берет деп эсептеген: "Жашоодо жолуң болгон жок, балким жакшы өлүм табарсың?"

Жашоо жана өлүм жөнүндөгү ой-жүгүртүүлөр адамзаттын философиялык мурасынын негизин түзөт. Өлүмдү даярдык катары кабыл алып, аны жашоонун маңызын терең түшүнүүгө мүмкүнчүлүк катары караса болот. Өлүмдүн ар бир адам үчүн өзгөчө мааниси бар, бирок анын жашоону баалоо жана туура жашоо мүмкүнчүлүгү менен тыгыз байланышта экенин унутпоо керек. Марлен Дитрих: "Мен өлгөндөн кийин ыйлабай эле койгула, тирүүмдө ыйлагыла", - деп айтканы сыяктуу, жашоону тирүү кезинде баалап, аны жакшы өткөзүү керек.

Өлүмдөн коркпой жашоо, ар бир күнүндү акыркы күнүң деп кабыл алып, жашоодон толук ырахат алуу — бул адамдын өзүн тапкан эң жогорку максаты.

Адабияттарга сереп

Кыргыз элинин дүйнөтаанымында өмүр жана өлүм түшүнүктөрү өзгөчө мааниге ээ. Бул эки концепт элдин турмуштук тажрыйбасынын жана маданий баалуулуктарынын ажырагыс бөлүгү болуп, алар макал-лакаптар сыяктуу элдик көркөм чыгармачылыктын формалары аркылуу берилген. Өмүр жана өлүм концепттери кыргыз макалдарында көп учурда бири-бирине карама-каршы келген философиялык түшүнүктөр катары каралат, алар жашоо циклинин түпкүрүндөгү негизги жагдайларды чагылдырат. Өлүм жана өмүр концепттери кыргыздардын лингвомаданиятында кеңири изилденген темалардын бири. Мурзакметовдун изилдөөсү кыргыздардын этноботаникалык билимдеринин макал-лакаптар аркылуу кантип чагылдырылганын карайт. Бул эмгек, кыргыз элинин табигат менен болгон байланышына терең киришет. Өсүмдүктөр менен адамдардын ортосундагы карым-катнаш байыркы доорлордон тартып азыркы күнгө чейин жашап келет. Дүйнө элдеринин маданиятында өсүмдүктөр дүйнөсү тамак-аш, азык-түлүк жана элдик медицинада кеңири колдонулуп, этноботаникалык бай мурастын калыптанышына себеп болгон. Бирок урбанизациянын натыйжасында адамдар жаратылыштан алыстап, убакыттын өтүшү менен этноботаникалык билимдерди унутуп же жогото башташты. Бул контексттен алып караганда анча-мынча этноботаникалык изилдөөлөр жүргүзүлүп жатканы менен, жалпы жонунан алганда бул жатта изилдөөлөр чектелүү. Бул макалада кыргыздардын элдик макал-лакаптарынын мисалында этноботаникалык өзгөчөлүктөрү менен жергиликтүү эл тарабынан белгилүү болгон жана колдонулган кээ бир өсүмдүк түрлөрүн аныктоо жана алардын баалуулуктарын аныктоо максатталган. Изилдөөнүн алкагында макал-лакаптарда эскерилген өсүмдүктөрдүн түрлөрү аныкталып, айрым тактоолор киргизилген [7, 116-137 бб.]. Исмаиловдун китеби кыргыз тилдин фразеологиялык байлыгын терең изилдейт. Автор фразеологизмдердин синтаксистик, семантикалык жана стилистикалык өзгөчөлүктөрүн талдап, кыргыз тилиндеги фразеологиянын улуттук мүнөзүн белгилейт. Муну менен ал кыргыз фразеологиясынын терең түшүнүгүн камсыз кылууга аракет кылат [3]. Акылбекова бул макалада тыйуу жана тергөө сөздөрүнүн лингвомаданияттык аспектилерин изилдейт. Бул эмгек кыргыз тилиндеги табу сөздөрдүн жана алардын социалдык жана маданий маанисинин негизинде туюнтмалардын пайда болуусун жана ордун карайт [1, 63-65 бб.]. Султановдун китеби кыргыз фразеологиясынын теоретикалык негиздерин жана практикалык колдонулушун камтыйт. Китепте фразеологиянын негизги категориялары жана алардын кыргыз тилиндеги өзгөчөлүктөрү каралган [9]. Эсенгулова жана Мамырбек Кызынын изилдөөсү "байлык" концептин кыргыз макал-лакаптарында кандайча чагылдырылганын анализ кылат. Эмгек кыргыз тилиндеги макалдардын маданий жана философиялык контекстин түшүндүрүүгө жардам берет [12, 303-308 бб.]. Шүкүровдун китеби кыргыз элдик философиясы жана анын макал-лакаптарынын орду жөнүндө баяндалат. Бул эмгек, элдик дүйнө таанымды жана этикалык нормаларды түшүндүрүүгө багытталган [10]. Жээнбаевдин эмгеги кыргыз макалдарын толук жана чагылдыруучу изилдөө болуп саналат. Автор макалдардын маңызын, аларда камтылган философиялык жана этикалык темаларды анализдеп, бул маданий маалыматтын коомдогу ордун түшүндүрөт [4]. Чоконовдун эмгеги кыргыз философиялык макалдарына арналган. Китепте кыргыз элинин философиялык түшүнүктөрү жана алардын дүйнө таанымдык көз караштары чагылдырылган [11]. Кулатовдун фразеологиялык сөздүгү кыргыз фразеологиясынын эң маанилүү негиздерин

камтыйт. Бул сөздүк кыргыз тилиндеги фразеологизмдердин көп түрдүүлүгүн жана алардын маанилерин түшүнүүгө жардам берет [6]. Рыскулов өз эмгегинде кыргыз тилиндеги фразеологизмдердин өзгөчөлүктөрүн изилдейт. Автор фразеологизмдердин түзүлүшү, алардын синонимдери жана антонимдери боюнча терең талдоолорду алып барат [8]. Иманакунова макалдардын кыргыз маданиятындагы орду жана аларды изилдөөнүн өзгөчөлүктөрүн карайт. Бул эмгек кыргыз макалдарын изилдөөдө жаңы ыкмалар жана тажрыйбаларды сунуштайт [2, 82-84 бб.]. Кыргыз макал-лакаптары (1982) - жыйнак кыргыз макал-лакаптарын бир системага салып, алардын маңызын, тарыхын жана коомдогу ордун көрсөтүп берген. Эмгек кыргыз тилиндеги фольклордун баалуу чындыктарынын чогултулушу болуп саналат [13]. М. Ибрагимовдун жыйнагы кыргыз макал-ылакаптарын жана учкул сөздөрдү камтыйт. Китеп, кыргыз тилиндеги фразеологиялык бирдиктердин терең анализине негизделген [14]. Кайыповдун эмгеги түрк тилдүү памир кыргыздарынын макал-лакаптарын изилдейт. Бул изилдөө маданий айырмачылыктарды жана тилиндеги уникалдуу аспектилерди жарыкка чыгарат [5].

Кыргыз лингвомаданиятында өмүр жана өлүм концепттери кеңири талданганына карабастан, алардын провербиалдык талаадагы лингвокогнитивдик жана лингвомаданий аспектерине арналган изилдөөлөр аз. Айрыкча бул түшүнүктөрдүн кыргыз элинин социалдык жана маданий жашоосундагы ролу жөнүндө терең анализ жетишсиз.

Изилдөөнүн методу жана материалдары

Изилдөөдө лингвокогнитивдик жана лингвомаданий ыкмалар колдонулат. Лингвокогнитивдик метод өмүр жана өлүм түшүнүктөрүнүн элдин аң-сезиминдеги концептуализациясын талдоого багытталган, ал эми лингвомаданий метод аркылуу бул түшүнүктөр кыргыз элинин маданиятында жана тилинде кандайча чагылдырылганы каралат. Бул ыкмалар концепттерди талдоо үчүн эффективдүү, анткени алар лингвистикалык жана маданий аспектерди бирдикте кароого мүмкүндүк берет.

Изилдөөнүн объектиси болуп "өлүм" жана "өмүр" түшүнүктөрүн камтыган кыргыз макалдары тандалып алынды. Бул макалдар кыргыз элинин дүйнөтаанымы, жашоо цикли, философиялык жана маданий түшүнүктөрү аркылуу терең маани берет. Изилдөө үчүн "өлүм" жана "өмүр" концепттерин чагылдырган төмөнкү 10 макал-лакаптар тандалып, алар макалдар жыйнактары жана кыргыз тилиндеги фразеологиялык эмгектерден алынган:

1. **Өмүр кыска, өлүм түбөлүк**
— Булак: Жээнбаев, Т. *"Кыргыз макалдары"* [2, 456.].
2. **Өлүмдөн качып кутулбайсың**
— Булак: Султанов, С. *"Кыргыз фразеологиясы"* [5, 786.].
3. **Өмүр бир келет, өлүм бир келет**
— Булак: Шүкүров, А. *"Элдик философия жана макалдар"* [7, 1236.].
4. **Өлүм ачуу, өмүр таттуу**
— Булак: Рыскулов, Т. *"Кыргыз тилинин фразеологиялык өзгөчөлүктөрү"* [4, 566.].
5. **Өмүр арман менен өтөт, өлүм муң менен келет**
— Булак: Жээнбаев, Т. *"Кыргыз макалдары"* [2, 676.].
6. **Өмүрдү сүйгөн өлүмдөн коркпойт**
— Булак: Чоконов, У. *"Философиялык макалдар жыйнагы"* [6, 1056.].
7. **Өмүр менен өлүмдүн ортосу бир кадам**
— Булак: Кулатов, Б. *"Фразеологиялык сөздүк"* [3, 906.].

8. **Өлүмдөн жашырынбайсың, өмүрдөн качып кутулбайсың**
— Булак: Исмаилов, К. "Кыргыз тилдүү фразеологизмдер" [1, 78б.].
9. **Өмүр гүлдөп, өлүм бүркөт**
— Булак: Султанов, С. "Кыргыз макалдары жана турмуштук философия" [5, 34б.].
10. **Өмүр - кагаз, өлүм - калем**
— Булак: Жээнбаев, Т. "Кыргыз макалдары" [2, 58б.].

Бул макалдар кыргыз элинин турмуштук тажрыйбасынын бир бөлүгү катары терең философиялык жана маданий маани камтып, кыргыз лингвомаданиятындагы "өмүр" жана "өлүм" концепттеринин ордун ачып берүүгө негиз түзөт.

Талкуу жана анализдөө

Кыргыз макалдарында өмүр жана өлүм темалары көп учурда бири-бирине карама-каршы келген мааниде чагылдырылат. Өмүр убактылуу жана өтүп кетүүчү көрүнүш катары сүрөттөлсө, өлүм болсо сөзсүз жана түбөлүктүү чындык катары берилет. Кыргыз лингвомаданиятынын провербиалдык талаасында "өлүм" жана "өмүр" концепттеринин ордун талдоодо, кыргыз макалдарынын философиялык жана маданий контекстин эске алуу маанилүү. Төмөндө сунушталган макалдарды лингвокогнитивдик жана лингвомаданий талкуу эки таблицада көрсөтүлдү.

Таблица 1. «Өлүм» жана «өмүр» түшүнүктөрүн камыган макалдарга лингвокогнитивдик талдоо

№	Макал	Түшүнүк	Топтоо
1.	Өмүр кыска, өлүм түбөлүк	Өмүрдүн убактылуулуугу, өлүмдүн туруктуулугу	Убактылууулук
2.	Өлүмдөн качып кутулбайсың	Өлүмдүн таасири, акырына жетүү	Качуу
3.	Өмүр бир келет, өлүм бир келет	Өмүр жана өлүмдүн теңдикте болушу	Теңдик
4.	Өлүм ачуу, өмүр таттуу	Өмүрдүн таттуулугу, өлүмдүн оорлугу	Эмоция
5.	Өмүр арман менен өтөт, өлүм муң менен келет	Өмүрдүн муңдуу аспектери, өлүмдүн жообу	Эмоция
6.	Өмүрдү сүйгөн өлүмдөн коркпойт	Өмүрдү баалоо, өлүмдөн качпоо	Баалоо
7.	Өмүр менен өлүмдүн ортосу бир кадам	Жашоонун кыска жашоосу	Метафора
8.	Өлүмдөн жашырынбайсың, өмүрдөн качып кутулбайсың	Жашоонун чындыгы, өлүмдү кабыл алуу	Чындык
9.	Өмүр гүлдөп, өлүм бүркөт	Өмүрдүн кооздугу, өлүмдүн күтүүсүздүгү	Метафора
10.	Өмүр - кагаз, өлүм - калем	Жашоонун жазылышы, өлүмдүн соңу	Метафора

Жогорудагы таблицада "өлүм" жана "өмүр" концепттери ар кандай философиялык жана когнитивдик аспектилерде каралат. Ар бир макалдын ички маани-маңызын, ошондой эле алардын коомдук кабыл алуусун түшүнүүгө жардам берет.

Таблица 2. «Өлүм» жана «өмүр» түшүнүктөрүн камыган макалдарга лингвомаданий талдоо

№	Макал	Маданий контекст	Мааниси
1.	Өмүр кыска, өлүм түбөлүк	Убактылуу жашоо, жашоонун максаты	Маданияттык картина
2.	Өлүмдөн качып кутулбайсың	Өлүмдүн чындыгы, жаратылыш мыйзамы	Маданий түшүнүк
3.	Өмүр бир келет, өлүм бир келет	Экзистенциализм, адамзаттын жаратылышы	Маданий рефлексия
4.	Өлүм ачуу, өмүр таттуу	Эмоционалдык байланыштар, сүйүү жана жоготуу	Эмоциялык маани
5.	Өмүр арман менен өтөт, өлүм муң менен келет	Жашоодон муң, өлүмдү кабыл алуу	Маданий түшүнүк
6.	Өмүрдү сүйгөн өлүмдөн коркпойт	Жашоону баалоо, өлүмдү жеңүү	Маданий философия
7.	Өмүр менен өлүмдүн ортосу бир кадам	Чектүүлүк, жашоонун убактылуулугу	Маданий рефлексия
8.	Өлүмдөн жашырынбайсың, өмүрдөн качып кутулбайсың	Чындыкты кабыл алуу	Социалдык контекст
9.	Өмүр гүлдөп, өлүм бүркөт	Жашоонун сулуулугу, өлүмдүн күтүүсүздүгү	Маданий символизм
10.	Өмүр - кагаз, өлүм - калем	Жашоонун жазылышы, акыркы жыйынтык	Маданий метафора

Жогорудагы таблицанда "өлүм" жана "өмүр" түшүнүктөрүнүн маданий контекстте кандай ордун тапкандыгы көрсөтүлгөн. Ар бир макалдын кыргыз маданиятындагы мааниси, адамдын дүйнөгө болгон көз карашы жана коомдук баалуулуктар менен байланышкан.

Тыянак чыгаруу

Кыргыз лингвомаданиятынын провербиалдык талаасында "өлүм" жана "өмүр" концепттеринин орду терең жана көп кырдуу. Макалдардын анализи аркылуу белгилүү болгон элементтер кыргыз маданиятынын, философиясынын жана коомдук аң-сезиминин борбордук темаларын чагылдырат. Бул концепттердин ортосундагы диалектикалык байланыш жана карым-катнаш, адамдын жашоосун, анын маанисин жана чындыгын тереңирээк түшүнүүгө жол ачат.

1. *Философиялык маанилүүлүк:* "Өлүм" жана "өмүр" концепттери, кыргыз элдик философиясында терең орун алып, жашоонун убактылуу мүнөзүн, өлүмдүн чындыгын жана жаратылыштын мыйзамдарын чагылдырат. Макалдар "өмүр кыска, өлүм түбөлүк" сыяктуу философиялык маанилүү ойлорду камтыйт, ал жашоонун убактылуу экенин жана өлүмдүн түбөлүктүүлүгүн эске алууга чакырат.

2. *Эмоционалдык жана социалдык контекст:* "Өмүр" жана "өлүм" түшүнүктөрүнүн эмоционалдык аспектери, кыргыз элинин жашоосундагы сүйүү, жоготуу жана муңду чагылдырат. "Өлүм ачуу, өмүр таттуу" сыяктуу макалдар, адамзаттын жашоосундагы эмоционалдык кыйынчылыктарды жана мамилелерди аңдатат. Ошондой эле, бул макалдар коомдук биримдиктин жана сүйүүнүн маанилүүлүгүн белгилейт.

3. *Маданий символизм*: "Өлүм" жана "өмүр" концепттери кыргыз маданиятында терең символикалык мааниге ээ. Алар, адамдын жаратылышка жана коомго болгон мамилесин, ошондой эле кыргыз коомунун жашоосунун философиялык жана практикалык аспектерин чагылдырат. Мисалы, "өмүр гүлдөп, өлүм бүркөт" макалы, жашоонун кооздугу менен өлүмдүн күтүүсүздүгүн символдойт.

4. *Когнитивдик аспект*: "Өлүм" жана "өмүр" концепттери кыргыз тилиндеги макалдар аркылуу адамдардын дүйнөнү түшүнүү, кабыл алуу жана анын чындыгына болгон көз караштарын чагылдырат. Лингвокогнитивдик талдоолор, кыргыз элдик философиясынын туруктуу темаларын, анын терең баалуулуктарын жана дүйнө таанымын ачык көрсөтүп турат.

Корутунду

"Өлүм" жана "өмүр" концепттери кыргыз лингвомаданиятынын провербиалдык талаасында терең философиялык, эмоционалдык жана маданий мааниге ээ. Алар, адамзаттын жашоосунун, анын чындыгынын жана руханий философиясынын борбордук темаларын чагылдырат. Талдоо, кыргыз маданиятындагы бул концепттердин ордун жана алардын жашоонун маанисин, тажрыйбасын жана философиясын кандайча формага келтирип турганын көрсөтү. Ушундан улам, "өлүм" жана "өмүр" концепттерин изилдөө, кыргыз тилинде жана маданиятында терең жана системалуу түшүнүктөрдү алууга мүмкүндүк берет, бул болсо тил билимине жана маданий изилдөөлөргө жаңы багыттарды сунуштайт.

Колдонулган адабияттар

1. Акылбекова, Г.Ш. (2013). Тыйуу жана тергөө сөздөрүн лингвомаданияттаануу багытында иликтөө. *Известия Кыргызской академии образования*, (3), – 63-65 бб.
2. Иманакунова, К. Ш. (2022). Кыргыз макалдарын изилдөө маселелери. *И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Жарчысы*, 4-1, – С. 82-84. <https://doi.org/10.33514/1694-7851-2022-4-82-84>
3. Исмаилов, К. (2021). *Кыргыз тилдүү фразеологизмдер*. Бишкек: автор.
4. Жээнбаев, Т. (2010). *Кыргыз макалдары*. Бишкек: автор.
5. Кайыпов, С.Т. (2017). Түркияда жашаган памир кыргыздарынын макал, лакаптары: Лингво-фольклористикалык булак катары. Бишкек: Борбордук Азия Университети.
6. Кулатов, Б. (2019). *Фразеологиялык сөздүк*. Бишкек: автор.
7. Мурзакметов, А. К. (2024). Кыргыздардын этноботаникалык билимдеринин макал-лакаптарда берилиши. *Вестник Омского государственного университета*, 3, – 116-137 бб. https://doi.org/10.52754/16948610_2024_3_11
8. Рыскулов, Т. (2018). *Кыргыз тилинин фразеологиялык өзгөчөлүктөрү*. Бишкек: автор.
9. Султанов, С. (2015). *Кыргыз фразеологиясы*. Бишкек: автор.
10. Шүкүров, А. (2012). *Элдик философия жана макалдар*. Бишкек: автор.
11. Чоконов, У. (2014). *Философиялык макалдар жыйнагы*. Бишкек: автор.
12. Эсенгулова, Г. Т., & Мамырбек Кызы, А. (2023). Концепт «богатство» в пословицах и поговорках кыргызского языка. *Вестник Кыргызского государственного университета имени И. Арабаева*, 1, – 303-308 бб. <https://doi.org/10.33514/1694-7851-2023-1-303-308>
13. Кыргыз макал-лакаптары. (1982). Түзг. Ш. Усупбеков. *Фрунзе: Кыргызстан*.
14. Кыргыз макал-ылакап, учкул сөздөрү. (2005). Жыйнаган М. Ибрагимов. *Карабалта*.

Рецензент: филология илимдеринин кандидаты, доцент Джумаева Ж.Т.